

Zagospodarowanie turystyczne Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”

Tourism infrastructure of the „Dolina Baryczy” Landscape Park

Aleksandra Spychała

Zakład Agroturystyki
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
ul. Witosza 45, 61-693 Poznań

Abstract. Conditions of recreation are created by tourism infrastructure, which consist of technical, economic, social, organizational and legal components (Kostrowicki, 1975). It is the effect of activities oriented on direct and indirect tourist service. Tourism infrastructure includes: so-called material base of tourism (buildings and facilities) and supply of general infrastructure independent of tourism occurrence in a specific area (Gaworecki, 2000).

Tourism infrastructure is usually in conflict with the rules of environment protection, which accepts human activities only in the least degree. Therefore, in the most valuable protected areas the tourism infrastructure is developed quite little, what is one of the elements of so-called natural environment's resistance (Kożuchowski, 2005).

The aim of suitable tourism infrastructure in the protected areas is:

- using its values – especially the natural ones – according to the rules of sustainable development;
- prevention from degradation by rational location of tourists streams;
- assurance of proper contact with nature;
- appropriate intensification of tourism traffic;
- making individual places more attractive;
- guaranteeing of gaining financial profits for local society.

Tourism infrastructure of “Barycz Valley” Landscape Park will be presented in this paper – this is the biggest area of this kind in Poland (87040 ha), situated in the area of two voivodeships: dolnośląskie /Lower Silesia/ and wielkopolskie /Great Poland/. Since there are relatively few water and swamp areas in Poland, fish-breeding ponds are the most important especially for the fowl (Ritterhoff, 2004). These areas are characterized by birds' high biodiversity and for many species they are crucial places of nesting, practically the only place.

The uniqueness of the “Barycz Valley” Landscape Park is underlined by registration in the Ramsar Convention, “Living Lakes” project and Nature 2000.

Słowa kluczowe: zagospodarowanie turystyczne, turystyka, rekreacja

Key words: tourist development, tourism, recreation

Wprowadzenie

Warunki wypoczynku i rekreacji kształtuje zagospodarowanie turystyczne, na które składają się zarówno techniczne, jak i socjalno-ekonomiczne oraz organizacyjno-prawne elementy (Kostrowicki, 1975); jest ono efektem działalności ukierunkowanej bezpośrednio lub pośrednio na obsługę ruchu turystycznego.

Na infrastrukturę techniczną składa się tzw. materialna baza turystyki, czyli zespół specjalistycznych urządzeń i obiektów, oraz podaż infrastruktury ogólnej (paraturystycznej), niezależnej od występowania na danym terenie zjawiska turystyki (Gaworecki, 2006).

Infrastruktura turystyczna z zasady pozostaje w konflikcie z regułami ochrony przyrody, które akceptują działalność człowieka w jak najmniejszym stopniu. Dlatego na najcenniejszych przyrodniczo obszarach zagospodarowanie turystyczne jest dość słabo rozwinięte, co stanowi jeden z elementów tzw. oporu środowiska przyrodniczego (Kozuchowski, 2005).

Odpowiednie zagospodarowanie turystyczne na obszarach chronionych ma na celu:

- zgodne z zasadami ekorozwoju wykorzystanie ich walorów – zwłaszcza przyrodniczych;
- uniemożliwienie degradacji poprzez racjonalne rozprowadzenie potoku turystów;
- zapewnienie właściwego kontaktu z naturą;
- odpowiednią intensyfikację ruchu turystycznego;
- uatrakcyjnienie poszczególnych miejsc;
- zagwarantowanie zdobycia profitów finansowych dla lokalnej społeczności (Poskrobko, 2005).

W referacie zostanie przedstawione zagospodarowanie turystyczne Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” – największego tego rodzaju obszaru chronionego w Polsce (87040 ha), leżącego na terenie 10 gmin należących do dwóch województw: dolnośląskiego (Cieszków, Milicz, Krośnice, Twardogóra, Trzebnica, Prusice, Żmigród) i wielkopolskiego (Odolanów, Sośnie, Przygodzice).

Jako że Polska jest obszarem o stosunkowo małej ilości terenów wodno-błotnych, rolę siedlisk odpowiednich dla rozrodu, żerowania i odpoczynku w czasie wędrówek awifauny związanej z tymi obszarami odgrywają właśnie stawy rybne (Ritterhoff, 2004). Obszary te cechuje wysoka różnorodność gatunkowa ptactwa, a dla wielu taksonów stanowią one istotne miejsce gniazdowania w Polsce, niejednokrotnie jedyne.

Unikatowość Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” podkreśla ujęcie go w Konwencji Ramsar, projekcie „Living Lakes” oraz sieci Natura 2000.

Badania dotyczące zagospodarowania turystycznego na terenie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” przeprowadzono w roku 2006. Zaś w 2008 r. dokonano ponownej kwerendy aktualizującej liczbę obiektów noclegowych gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”.

Baza noclegowa

Aby prawidłowo ocenić rozwój funkcji turystycznej na danym terenie, niezbędna jest ocena bazy noclegowej, która według Rogalewskiego (1972) stanowi podstawowy element zagospodarowania turystycznego, jej wielkość jest elementarnym jego miernikiem (Wyrzykowski, 1989), zaś lokalizacja znacząco wpływa na wielkość potoków turystycznych na obszarze chronionym (Matuszewska, 2003). Niestety pojawiają się znaczne różnice między stanem odnotowanym przez GUS, a sytuacją faktyczną, zweryfikowaną podczas badań terenowych. Dotyczy to zarówno liczby obiektów, jak i miejsc noclegowych; co więcej – nie zgadza się nawet stan gmin, na których obszarze znajdują się jakiegokolwiek obiekty zakwaterowania turystycznego (tabela 1). Według GUS obiektów noclegowych nie posiadają 4 gminy.

Table 1. (Page 87): Statistical data concerning tourist accomodation in comparison with facts in the analysed “Barycz Valley” region (2008).

Zagospodarowanie turystyczne...

Tabela nr 1

Różnice w danych statystycznych odnośnie bazy noclegowej dla gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, w 2008 r.

Wyszczególnienie	Dane wg GUS	Dane wg badań terenowych	Różnica względna (w nawiasie w %)
Ogólna liczba obiektów noclegowych	19	95	78 (411%)
Ogólna liczba miejsc noclegowych	1656	3409	1753 (106%)
Liczba gmin posiadająca obiekty noclegowe	6	10	4 (67%)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS oraz badań terenowych

Na terenie badanym przeważa zdecydowanie baza noclegowa całoroczna – jeśli chodzi o obiekty – 52 (65%). Natomiast biorąc pod uwagę miejsca noclegowe – sytuacja zmienia się diametralnie. Ponad 68% (2134) z nich znajduje się w obiektach sezonowych. W trzech gminach: Milicz, Przygodzice i Trzebnica obiekty sezonowe przeważają nad całorocznymi, w gminie Odolanów występuje odwrotna sytuacja. W gminach: Cieszków, Krośnice, Twardogóra, Prusice występują jedynie obiekty całoroczne, zaś gmina Sośnie dysponuje wyłącznie miejscami sezonowymi.

Najwięcej obiektów, jak i miejsc noclegowych, znajduje się na terenie gminy Milicz (59% i 65%), na drugim miejscu – prawie ex aequo uplasowały się gminy Przygodzice – odpowiednio po 11% i 10%, oraz Trzebnica – 9% i 10%. Po raz kolejny potwierdziły te parametry najbardziej rozwiniętą funkcję turystyczną na terenie trzech wymienionych gmin.

By precyzyjnie zobrazować przestrzenne zróżnicowanie potencjału noclegowego na obszarze badanym, obliczono wskaźnik gęstości miejsc noclegowych na 1 km² powierzchni gminy. Średnia dla obszaru badanego to 1,53 miejsca na km². Największą wartością parametru charakteryzują się gminy: Przygodzice (1,95), Trzebnica (1,55) oraz Milicz (1,01); pozostałe gminy mają wartości poniżej jednego miejsca na km².

Jeśli chodzi o strukturę rodzajową bazy noclegowej, to najczęściej spotykanymi obiektami są gospodarstwa agroturystyczne (29,9%) – największa ich liczba znajduje się w gminie Milicz (14) (tabela 3). Kolejną grupą obiektów są ośrodki wczasowe (17,5%) – w tym przypadku również przeważa gmina Milicz, gdyż ponad 86% tego typu bazy noclegowej znajduje się w jej granicach. Wśród pozostałych obiektów wyróżniają się jeszcze hotele (13,8%) oraz pokoje gościnne (10%). Należy zauważyć, iż baza noclegowa gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, jest bardzo mocno zróżnicowana – pozostałe rodzaje obiektów stanowią mniej niż 10% ogółu.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja miejsc noclegowych w badanych gminach, bowiem prawie 50% z nich znajduje się w ośrodkach wypoczynkowych; na drugim miejscu plasują się hotele (12,3%). Pozostałe miejsca noclegowe są w bardzo różnych obiektach, włączając w to internaty oraz tzw. stacje turystyczne. Zdecydowana zatem ich większość na terenie badanym znajduje się w obiektach zakwaterowania zbiorowego, jednakże biorąc pod uwagę znaczne zróżnicowanie rodzajowe całej bazy można stwierdzić, iż sprzyja ona rozwojowi funkcji turystycznej w rozmaitych jej formach.

Biorąc pod uwagę strukturę wielkościową bazy noclegowej, należy stwierdzić, że przeważają zdecydowanie obiekty do 20 miejsc noclegowych (głównie gospodarstwa agroturystyczne i pokoje gościnne) stanowiąc prawie 50% ogółu. W dalszej kolejności znajdują się obiekty z coraz większą liczbą miejsc; obiekty największe – ponad 200-miejscowe – stanowią tylko około 1% całości.

Oceniając zasoby bazy noclegowej nasuwa się przede wszystkim wniosek, iż jej pojemność jest bardzo zróżnicowana. Ponadto przeważają miejsca w obiektach sezonowych o dość niskim standardzie. Pozytywnym aspektem zdaje się być wysokie zróżnicowanie rodzajów obiektów – w zasadzie każdy turysta o indywidualnych potrzebach znajdzie swój ulubiony rodzaj zakwaterowania. Ujemną zaś stroną jest wysoka koncentracja obiektów bazy noclegowej na terenie gminy Milicz, kosztem pozostałego badanego obszaru.

W 2008 r. zanotowano powiększenie się bazy noclegowej w 6 gminach. Powstało 15 nowych obiektów noclegowych – są to głównie gospodarstwa agroturystyczne, co daje wzrost o prawie 19%.

Spychała A.

Jeśli chodzi o miejsca noclegowe w tychże obiektach (ich liczba wynosi 309), to wzrost bezwzględny jest mniejszy – ok. 10%.

Pojawił się też nowy rodzaj obiektu udzielającego noclegi – jest to dom wycieczkowy w Trzebnicy. Warto zauważyć, iż baza noclegowa rozwija się w zasadzie na terenie woj. dolnośląskiego – wyjątkiem jest kwatera agroturystyczna w Przygodzicach (tabela 3).

Tabela nr 3

Rozwój bazy noclegowej na terenie gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, w 2006 r.

Gmina \ Obiekt	Gospodarstwo agroturystyczne	Pokoje gościnne	Schronisko młodzieżowe	Dom wycieczkowy	Hotel	Inne
Krośnice	5/20 ³	1/16	1/148	---	---	---
Milicz	3/18	1/15	---	---	---	---
Przygodzice	1/8	---	---	---	---	---
Trzebnica	1/8	---	---	1/30	---	---
Twardogóra	---	---	---	---	1/36	1/4
Żmigród	2/10	---	---	---	---	---
Ogółem	12/64	2/31	1/141	1/30	1/36	1/4

Źródło: Badania własne

Table 3. Development of tourist accomodation in the analised “Barycz Valley” region (2006). ↑

Table 2. Structure of tourist accomodation in the analised “Barycz Valley” region (2006). →

³ a/b: a – liczba obiektów noclegowych, b – liczba miejsc noclegowych

Zagospodarowanie turystyczne...

Tabela nr 2. Struktura bazy noclegowej na terenie gmin, do których administracyjnie przynależą Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, w 2006 r.

Obiekt	Gmina													Ogółem
	Cieszków	Krośnice	Milicz	Twardogóra	Prusice	Trzebnica	Żmigród	Odolanów	Przygodzice	Sośnice	Ogółem			
Hotel	1/20 ^a	2/94	1/70	3/89	1/60	1/20	1/29	10/382			
Pensjonat	1/38	1/38	2/76			
Schronisko Młodzieżowe	1/64	1/55	1/30	3/149			
Ośrodek wypoczynkowy	13/1355	1/136	1/22	15/1513			
Dom pracy twórczej	1/28	1/28			
Domki turystyczne	1/17	1/17			
Pole biwakowe	1/30	1/60	2/90			
Ośrodek wypoczynku sobotnio-niedzielnego	1/81	1/81			
Gospodarstwo agroturystyczne	1/4	14/96	2/26	1/10	4/32	22/168			
Pokoje gościnne	1/15	5/49	1/15	1/4	8/83			
Kemping	1/200	1/200			
Zajazd	2/40	1/14	1/5	4/59			
Kwaterna myśliwska	2/25	2/29	1/22	5/76			
Inne	3/128	1/50	4/178			
Ogółem	1/15	5/77	46/2021	2/26	1/70	7/309	3/87	4/128	9/317	1/50	79/3100			

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i badań własnych

⁴ a/b: a – liczba obiektów noclegowych, b – liczba miejsc noclegowych

Baza żywieniowa

Uzupełnieniem turystycznej bazy usługowej, będącej wyrazem zaadaptowania przestrzeni turystycznej na potrzeby takiej funkcji, jest infrastruktura gastronomiczna, wykorzystywana przez turystów pośrednio lub bezpośrednio.

Obiekty oferujące usługi gastronomiczne nie są objęte badaniami statystycznymi przez GUS i Bank Danych Regionalnych – dane dotyczące tej kwestii zostały zebrane podczas badań terenowych.

Na terenie gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” zinventaryzowano 92 obiekty gastronomiczne, w kategoriach: restauracje (24), stołówki (3) oraz bary i kawiarnie (65) (tabela 4), z czego 8 to obiekty sezonowe, zlokalizowane najczęściej przy ośrodkach wypoczynkowych (Sułów, Antonin) lub dużych skupiskach działek letniskowych (Domasławice). Wszystkie obiekty mają charakter otwarty, służąc zarówno turystom, jak i miejscowej ludności.

Większość barów i kawiarni to obiekty zlokalizowane samodzielnie, proponujące tylko usługi żywieniowe, natomiast restauracje bardzo często powiązane są z bazą noclegową. Należy zaznaczyć, iż większość obiektów noclegowych posiada w swojej ofercie aneksy kuchenne do samodzielnego korzystania przez turystów, co ułatwia dość gęsta sieć placówek handlu detalicznego.

Tabela nr 4

Rozmieszczenie obiektów gastronomicznych na terenie gmin, do których administracyjnie przynależy Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, w roku 2006

Gmina \ Obiekt	Restauracja	Stołówka	Bar / kawiarnia	Razem
Cieszków	1	----	2	3
Krośnice	1	----	1	2
Milicz	7	1	25	33
Twardogóra	1	----	9	10
Prusice	2	----	5	7
Trzebnica	7	----	9	16
Żmigród	----	----	6	6
Odolanów	2	1	3	6
Przygodzice	3	----	4	7
Sośnie	----	1	1	2
Razem	24	3	65	92

Źródło: badania własne

Table 4. Location of catering places in the analysed “Barycz Valley” region (2006).

Baza towarzysząca

W niniejszym opracowaniu przyjęto, iż do tego typu zaplecza zalicza się wszelkie obiekty i urządzenia umożliwiające uprawianie różnego rodzaju form rekreacji, szczególnie turystyki aktywnej.

Najważniejszym obiektem na badanym terenie jest Ośrodek Wypoczynku Sobotnio-niedzielnego „Karlów” w Miliczu, oferujący przede wszystkim jedyny w regionie basen, jednak czynny tylko w sezonie. Podobną funkcję pełni kąpielisko na stawie „Szperek” w Antoninie, oferujące turystom także możliwość wypożyczenia sprzętu wodnego.

Jeśli chodzi o ogólnie dostępne wypożyczalnie sprzętu turystycznego (z wyjątkiem kajaków), to niestety na badanym terenie nie funkcjonuje żaden tego typu obiekt (!). Natomiast bardzo wiele wypożyczalni działa przy ośrodkach wypoczynkowych czy nawet kwaterach agroturystycznych, oferują one jednak sprzęt tylko swoim gościom; dlatego bardzo częstym widokiem są turyści przyjeżdżający w własnych rowerach. Najbardziej jednak brakuje wypożyczalni sprzętu wodnego – do 2008 r. aby zorganizować spływ Baryczą trzeba było udać się do Rydzyny (hotel „Zamek”), Wąsosza (wypożyczalnia gminna) lub Ostrowa Wielkopolskiego (klub „Pelikany”). Obecnie istnieją dwie wypożyczalnie sprzętu wodnego prowadzone przez osoby prywatne. Właściciele jednej z nich organizują ponadto spływy kajakowe z całym zapleczem. W 2003 r. Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu stworzyło „*Studium zagospodarowania turystycznego dolnośląskich odcinków szlaków wodnych*”, gdzie dla Baryczy przewidziano powstanie 6 miejsc obsługi turystyki wodnej, m.in. w Miliczu, Sułowie i Żmigrodzie, lecz do chwili obecnej planów tych nie wprowadzono w życie.

Z kolei dla wędkarzy obszar badany jest wyjątkowo atrakcyjny – funkcjonuje tutaj kilka łowisk komercyjnych, oferujących oprócz sztandarowego karpia także inne gatunki ryb (m.in. szczupak, sum oraz egzotyczne: amur i tołpyga), wypożyczalnie sprzętu wędkarskiego oraz wędzarni; ponadto wiele obiektów noclegowych (zwłaszcza kwatery agroturystyczne oraz niektóre ośrodki wypoczynkowe) posiada własne stawy udostępniane gościom.

Do uprawiania myślistwa zachęca dość bogata specjalistyczna baza noclegowa, którą najczęściej prowadzą leśniczowie, służący fachową wiedzą.

Na badanym terenie istnieje też kilkanaście ośrodków jeździeckich, z wzorcową stajnią LBN – Huta w gminie Odolanów, prowadzącą profesjonalne turnusy dla dzieci na różnym poziomie zaawansowania. Niestety nie został jak na razie wyznaczony żaden szlak przeznaczony dla turystyki konnej, choć korzystanie z tras leśnych w tym celu jest niezgodne z prawem.

Najważniejszą częścią bazy towarzyszącej parku krajobrazowego są elementy o charakterze liniowym, głównie szlaki turystyczne – piesze i rowerowe oraz ścieżki edukacyjne. Tworzenie sieci szlaków na danym terenie powinno mieć na celu przede wszystkim ograniczenie ruchu turystycznego wynikającego z wymagań ochrony środowiska w najcenniejszych enklawach oraz rozłożenie go w tych mniej wartościowych, jednak z uwzględnieniem zawarcia najbardziej interesujących atrakcji turystycznych (Styperek, 2002).

Mimo iż według ogólnopolskich zasad wytyczania nowych szlaków i restauracji już istniejących PTTK jest organizacją odpowiedzialną, to w praktyce jest inaczej. Lokalne jednostki organizacyjne nie posiadają niekiedy podstawowych informacji dotyczących przebiegu, długości czy lokalizacji atrakcji turystycznych przy szlakach. Jeszcze większy bałagan panuje na mapach – niektóre trasy są w ogóle nienaznaczone, zaś inne istnieją tylko w materiałach kartograficznych lub promocyjnych danej gminy, natomiast nie w terenie. Najbardziej rozwinięta pod względem gęstości jest sieć szlaków gminy Przygodzice (93,4 km), zaś najmniej – gminy Prusice (26,1 km).

Bardzo prężnie rozwijają się szlaki rowerowe – niestety tylko w części dolnośląskiej badanego obszaru – za sprawą Stowarzyszenia Gmin Turystycznych Wzgórz Trzebnickich i Doliny Baryczy (7 gmin, w tym Trzebnica, Prusice i Żmigród). Do roku 2006 organizacja utworzyła bądź odnowiła 7 szlaków prowadzących przez analizowany teren, m.in. Szlak Stawów Milickich, Puszczy Trzebnickiej czy szlak „W Dolinę Baryczy”.

Wyjątkową formę linearnych systemów rekreacyjnych stanowią edukacyjne ścieżki przyrodnicze. Na terenie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” istnieje 7 wyznakowanych tras dydaktycznych, w tym 5 w części dolnośląskiej, o ogólnej długości 49,5 km. Prowadzą one przez najciekawsze fragmenty lasów oraz przez udostępnione do zwiedzania kompleksy stawów. K. Kożuchowski (2005) nazywa ścieżki przyrodnicze „specyficzną formą muzeum przyrodniczego w terenie”; pełnią one ogromną rolę, zwłaszcza w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa (Biderman, Bosak 1995, Derlukiewicz, 1998)

Na koniec należy dodać, iż prawie każde sołectwo posiada boisko sportowe.

Podsumowanie

Nierównomierny rozwój zagospodarowania turystycznego jest korzystny dla badanego obszaru – pozwala na ochronę obszarów najcenniejszych przyrodniczo. W badanym Parku można zaobserwować pewną strefowość rozmieszczenia zagospodarowania turystycznego, wynikającą ze specyfiki obszaru. Co prawda park nie ma otuliny, która mogłaby zatrzymać część ruchu turystycznego, jednakże najcenniejsze obszary są chronione statusem rezerwatu, gdzie turystyka w zasadzie może przybierać jedynie charakter liniowy, odbywając się wzdłuż znakowanych tras spacerowych. Ponadto występujące tu ekosystemy wodno-błotne wykluczają zainteresowanie tymi terenami turysty masowego, przyciągając w dużej mierze w te najcenniejsze obszary podróżników świadomych wartości terenu, niestanowiących dużego zagrożenia dla naturalnych ekosystemów; co więcej – tereny te są raczej trudne do penetracji. Dodatkowo znaczna część parku krajobrazowego jest własnością gospodarstw rybackich, na teren których wstęp jest surowo wzbroniony, przestrzegania czego pilnuje straż rybacka. Jest to sytuacja bardzo korzystna, zwłaszcza z punktu widzenia ochrony gniazdującej tu awifauny.

Niestety Park nie posiada planu ochrony, który zapewniłby od strony prawnej racjonalny rozwój zagospodarowania turystycznego w odniesieniu do specyfiki tego terenu; jego powstanie nie jest nawet planowane w najbliższym czasie z powodu braku funduszy. Pocięszającym może być jednak fakt, iż Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych przystąpił do sporządzenia owego dokumentu dla dwóch innych obszarów chronionych: PK „Dolina Jezierzycy” oraz PK Gór Sowich. Podobnie przedstawia się sytuacja w odniesieniu do planu zagospodarowania przestrzennego – żadna gmina, do której administracyjnie przynależy PK „Dolina Baryczy”, nie posiada takiego opracowania dla całego obszaru. Niestety – jest to sytuacja charakterystyczna dla całej Polski...

Konkludując należy zaznaczyć, iż na badanym terenie zagospodarowanie – a tym samym i funkcja turystyczna – jest dominujące tylko na obszarze dwóch gmin; pozostałe jednostki administracyjne mają charakter wielofunkcyjny, do czego tak naprawdę trzeba dążyć na obszarach parków krajobrazowych, które powinny z definicji utrzymywać harmonijną interakcję między kulturą i przyrodą, poprzez działania wpisujące się w zasady ekorozwoju. Jeśli bowiem turystyka będzie się rozwijać z ich pominięciem, czeka – zwłaszcza obszary chronione – wręcz katastrofa – I. Kamieniecka (1998) szacuje udział gospodarki turystycznej w degradacji środowiska na około 6%, jednak w przypadku miejscowości nadmiernie obciążonych ruchem turystycznym wartości te sięgają nawet 40%, osiągniętych przez przemysł lekki i ciężki...

Literatura

- Biderman A.W., Bosak W., 1995, Ścieżki przyrodnicze jako odpowiedź na oczekiwania zwiedzających, Parki Narodowe, nr 4
- Derlukiewicz M., 1998, Na ścieżkach dydaktycznych i szlakach turystycznych, Parki Narodowe, nr 1
- Gaworecki W.W., 2006, Turystyka, PWE, Warszawa
- Kamieniecka I., 1998, Ekopolityka w turystyce, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa
- Kostrowicki A.S., 1975, Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją, Przegląd Geograficzny IGIPZ PAN, t. XLVII, z. 2
- Kożuchowski K., 2005, Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji, Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań

Zagospodarowanie turystyczne...

- Matuszewska D., 2003, Funkcje turystyczne i konflikty w wybranych parkach narodowych Polski północno-zachodniej, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań
- Poskrobko B. (red.), 2005, Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Białystok
- Ritterhoff, J., 2004, Marine Protected Areas and Fisheries, Proceedings of the International Expert workshop held at the International Academy for Nature Conservation, Isle of Vilm, Germany
- Rogalewski O., 1972, Zagospodarowanie turystyczne, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Wyrzykowski J., 1989, Aktualne zagospodarowanie turystyczne i pożądane kierunki rozwoju turystyki w polskich Karpatach, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, z. 80, Kraków
- Studium zagospodarowania turystycznego dolnośląskich odcinków szlaków wodnych, 2003, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu, Wrocław, maszynopis
- Styperek J., 2002, Linearne systemy penetracji turystycznej, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań